

УДК 368.914

*Матвієнко Г.А.,
к.е.н., доцент кафедри
«Державних та місцевих фінансів»,
Академія муніципального управління, м. Київ*

СТАН ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОСВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ

У статті розглядаються світові тенденції збільшення людей похилого віку, визначено сучасний стан пенсійної системи України та чинники впливу на неї. Запропоновані коротко- та довгострокові заходи модернізації української пенсійної системи.

В статье рассматриваются мировые тенденции увеличения людей пожилого возраста, проанализировано современное состояние пенсионной системы Украины и факторы влияния на нее. Предложенные кратко- и долгосрочные меры модернизации украинской пенсионной системы.

The article discusses the global trend of rising seniors, analyzes the current state of the pension system in Ukraine and factors influence it. The proposed short-and long-term measures modernization of the Ukrainian pension system.

Постановка проблеми. Принципи соціальної держави, які проголошені в статті 1 Конституції України, передбачають реалізацію більш високих стандартів якості життя та соціального захисту населення. Кризові явища в економіці загострили питання соціального забезпечення, особливо найбільш вразливої категорії – пенсіонерів. Реформування пенсійної системи - складний та багатогранний процес, який вимагає зміни не тільки самої системи, а і суспільної свідомості. Сучасна пенсійна система є відображенням всіх компонентів досягнутого рівня життя в країні: економічного розвитку, заробітної плати, системи податків, демографічної ситуації, становища на ринку праці, культурних і національних традицій, розвиненості інститутів державної влади. Сучасна пенсійна система має два великих суттєвих недоліки: вона не спроможна забезпечити гідний рівень життя пенсіонерів і, по-друге, є непосильною для державного бюджету, за рахунок якого покривається дефіцит Пенсійного фонду [1]. Функціонування пенсійної системи відбувається в рамках конкретних економічних і соціальних відносин та загальносвітових тенденцій, які багато в чому визначають форму організації пенсійного забезпечення та основні напрямки його розвитку. Тому зміна якості

пенсійного забезпечення вимагає свідомих, цілеспрямованих зусиль з боку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми реформування пенсійної системи є предметом дослідження широкого кола науковців і практиків. Різні аспекти розвитку пенсійної системи в контексті загальносвітових тенденцій знайшли відображення в роботах багатьох учених та практиків, зокрема Н. Внукова, В. Грушко, В. Якімова, І. Сироти, Е. Лібанової, Б. Зайчука, Н. Борисенко, В. Гейця, М. Бойко, А. Федоренко, І. Ярошенко, В. Яценко та інших. Однак процеси реформування та удосконалення пенсійної системи продовжуються до цього часу. Це підтверджує актуальність теми та необхідність подальшого дослідження модернізації пенсійної системи України з врахуванням загальносвітових тенденцій

Метою статті є висвітлення сучасного стану пенсійного забезпечення в Україні та розробка шляхів його реформування з врахуванням загальносвітових тенденцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними проблемами пенсійної системи є низький рівень пенсій, їх зрівняльний характер, високий рівень страхових внесків. Виникає необхідність зміни парадигми пенсійної системи. В умовах глобалізації, фінансові кризи вийшли за межі національних економік і набувають глобального характеру, що значно підвищує ризики бюджетної стійкості навіть розвинених держав. У цьому зв'язку загострюється питання про надмірне навантаження пенсійної системи на економіку.

Сучасною загрозливою тенденцією, є те, що світ стрімко старіє, і людей старше 60 років вже більше, ніж дітей до 5 років, а до 2050 року їх буде більше, ніж дітей до 15 років. Тому вже зараз необхідно вирішувати проблеми старіння в національних і глобальних масштабах. Автори документа під назвою Global AgeWatch Index 2013, що охоплює демографічний аналіз 91 країни світу, відзначають, що позиції країн Східної Європи в індексі якості життя та добробуту людей похилого віку досить низькі [2].

Підсумковий рейтинг обчислюється як середнє геометричне рейтингів у розрізі чотирьох показників: матеріальної незалежності, здоров'я, освіти та зайнятості, навколишнього середовища для життя людей похилого віку. Зокрема, Україна знаходиться на 66 місці рейтингу, Росія - на 78. Згідно рейтингу, кращим місцем для життя людей літнього віку є Швеція, Норвегія, Німеччина, Нідерланди, Канада, Швейцарія, найнижчий рейтинг має Афганістан (табл. 1).

Таблиця 1

Показники глобального індексу AgeWatch в 2013 р.

Країна	Загальний рейтинг	Рейтинг країни за показником матеріального забезпечення	Рейтинг країн за показником здоров'я	Рейтинг країн за показником зайнятості і освіти	Рейтинг за показником навколишнього середовища
Швеція	1	8	7	5	5
Норвегія	2	3	3	1	22
Німеччина	17	21	40	20	10
Україна	66	39	77	35	86
Молдова	76	53	71	43	89
Афганістан	91	75	91	87	88

Інформаційне джерело: [2]

У 2012 частка пенсіонерів у населенні світу становила близько 11%, а в 2050 році прогнозується зростання до 22%. Що визначає необхідність реформування пенсійних систем всіх країн світу. Вже починаючи з 2025 року кількість країн, що мають 30 і більше відсотків населення у віці від 60-плюс, зростає у рази (рис. 1).

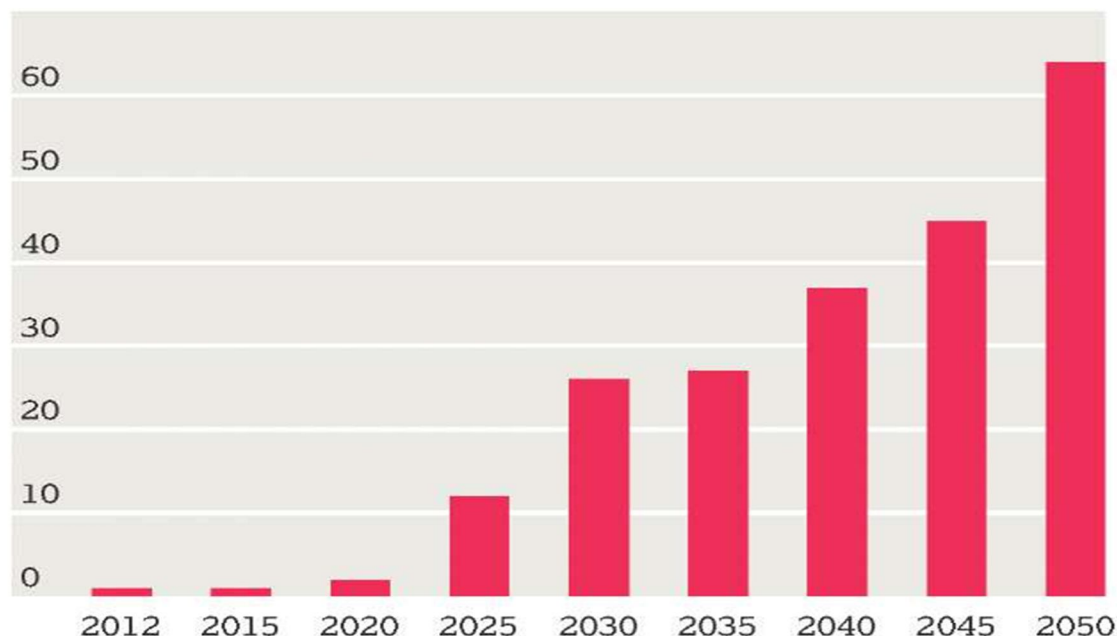

Рис. 1. Число країн, що мають 30 і більше відсотків населення у віці від 60-плюс, 2012-2050

Інформаційне джерело: [2]

За прогнозами найбільша частка похилого населення буде спостерігатися в Японії (41,5%), Південній Кореї (38,9), Німеччині (37,5), Грузії (35,4). В Україні цей показник очікується на рівні – 32,1 (табл. 2).

Таблиця 2

Відсоток населення старше 60 років за країнами в 2012, 2030 та 2050 році

Країни	2012	2030	2050
Марокко	8.6	13.8	24.2
ПАР	7.8	10.8	14.8
Японія	31.6	37.5	41.5
Грузія	19.7	27.0	35.4
Південна Корея	16.7	31.1	38.9
Індія	8.0	12.3	19.1
Таджикистан	5.0	8.1	14.0
Афганістан	3.8	5.1	6.7
Німеччина	26.7	36.4	37.5
Фінляндія	25.8	31.1	31.5
Швеція	25.4	28.0	30.6
Мальта	22.7	30.9	36.7
Україна	21.1	24.9	32.1
Румунія	21.0	26.7	36.0
Сербії	20.5	26.8	32.2
Польща	20.4	27.6	35.3
Люксембург	19.1	24.5	29.6
Білорусь	18.9	24.8	32.2
Росія	18.6	23.3	31.2
Чорногорія	18.4	24.7	30.8
Словаччина	18.3	25.8	34.9

Інформаційне джерело: [2]

Тому забезпечення фінансової стійкості та стабільної роботи пенсійної системи з підвищенням рівня життя пенсіонерів є надзвичайно складним, актуальним і важливим завданням сьогодення.

Так, за прогнозами Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, частка осіб старше працездатного віку в загальній чисельності населення упродовж 2010-2050 рр. збільшиться з 24,5% до 35,5%. Якщо на початок 2010 р. на 1000 осіб працездатного віку припадало 406 осіб пенсійного віку, вже у 2015 р. це співвідношення зросте до 441 особи, у 2025 рр. – до 520 осіб, а у 2050 р. – до 735 осіб [3].

У зв'язку з кризовими явищами в економіці, кількість працевлаштованих громадян, платників внесків до Пенсійного фонду на постійній основі з початку 2013 року скоротилася на 400 тис. осіб – до 14 млн. осіб. Тобто, зараз фактично кожен працюючий українець утримує одного пенсіонера. Станом на 2013 рік, кількість пенсіонерів та отримувачів страхових виплат склала більше 14 мільйонів осіб, а це понад третину українського населення [3].

В Україні запроваджено трирівневу систему пенсійного страхування, яка дозволяє розподілити ризики, пов'язані зі змінами демографічної ситуації та з коливаннями в економіці між трьома її складовими. В основу роботи Пенсійного фонду покладено збирання та акумулювання коштів, призначених для виплати пенсій та інших страхових виплат. Щомісячне фінансування цих виплат напряму залежить від виконання доходної частини бюджету.

Основним підтвердженням нестабільної роботи Пенсійного фонду є значна частка ВВП, яка витрачається на пенсійне забезпечення. У 2009 році цей показник був максимальний і складав 18,2% (рис. 2). Це один з найбільших показників навантаження на економіку країни у світі, так, у США цей показник складає 5%, Росії - 9,4%, Польщі - 11,6%, Німеччині - 12,5%

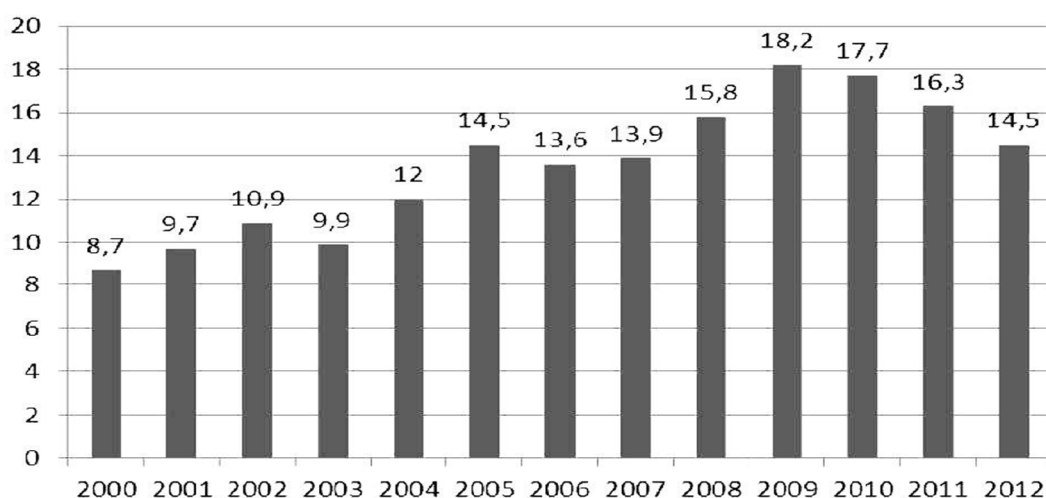

Рис. 2. Частка видатків Пенсійного фонду України у ВВП, %

Інформаційне джерело: [4]

Зростають і доходи Пенсійного фонду, але суми покриття дефіциту коштів пенсійного фонду України для виплати пенсій за рахунок коштів Державного бюджету залишаються значними (рис. 3).

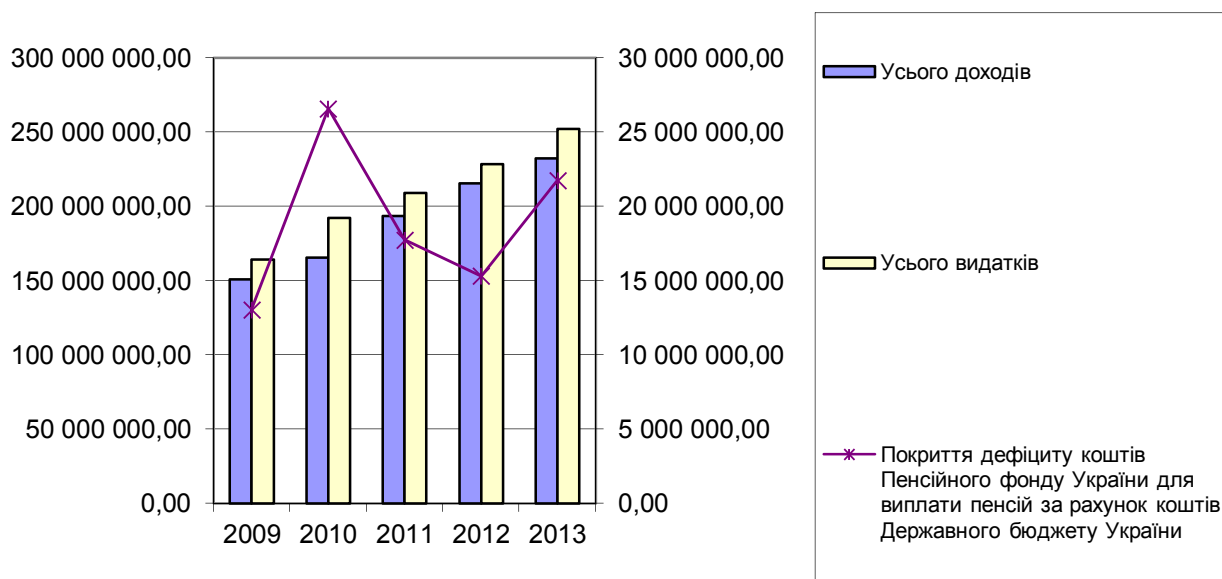

Рис. 3 Динаміка доходів, видатків та дефіциту коштів Пенсійного фонду України

Інформаційне джерело: [5; 6]

З врахуванням важкої економічної та демографічної ситуації вже зараз обговорюється збільшення пенсійного віку в Україні, так: «однією з можливих модельних апроксимацій може бути наступна: у 2025 році пенсійний вік збільшується до 64 років, а в 2035 - до 68 років для обох статей». У такому випадку особливої актуальності набуває накопичувальна складова вітчизняної пенсійної системи, яка надає громадянам всі можливості для повноцінного забезпечення гідної старості. Необхідне і формування потужного, довгострокового внутрішнього інвестора, що може активізувати розвиток економіки країни. Тому запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи та розвиток недержавного пенсійного забезпечення є надзвичайно актуальним в сучасних умовах [4].

Основне завдання держави в системі пенсійного страхування - підтримка купівельної спроможності пенсій в незалежності від зміни економічних і соціально-політичних умов, особливо більше в періоди кризового стану економіки. Особливої гостроти мають проблеми низького рівня і якості життя значної частини пенсіонерів. В Україні розмір пенсій є дуже низький в порівнянні з іншими країнами, так, в Україні середня пенсія станом на 01.01.2013 становить 1470,73 грн. (приблизно 200 доларів), для порівняння, в Данії – 2800 дол., Фінляндії – 1900, Німеччині – 1200 дол. Дуже часто обсяг пенсії не виправдовує внесок працівника в період його трудової діяльності. Як позитивну тенденцію, можна відмітити значне зменшення, майже в 3 рази, кількості пенсій менше 1000 грн. (рис. 4.)

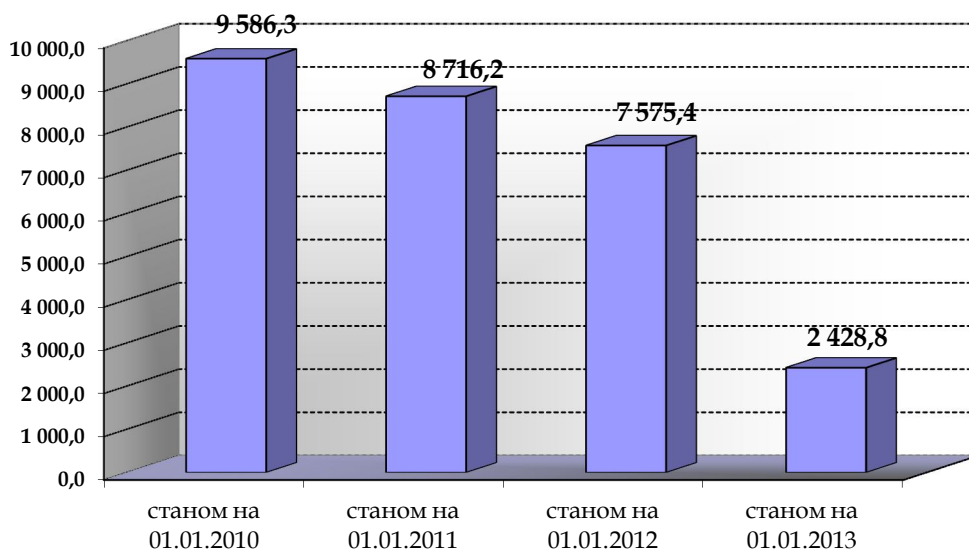

Рис. 4. Чисельність пенсіонерів, які отримують пенсію до 1000 грн. (тис. осіб).
Інформаційне джерело: [7]

В Україні Згідно з Законом «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» передбачено такі види пенсійних виплат: пенсія за віком; пенсія по інвалідності в результаті загального захворювання, інвалідності з дитинства; пенсія у зв'язку із втратою годувальника.

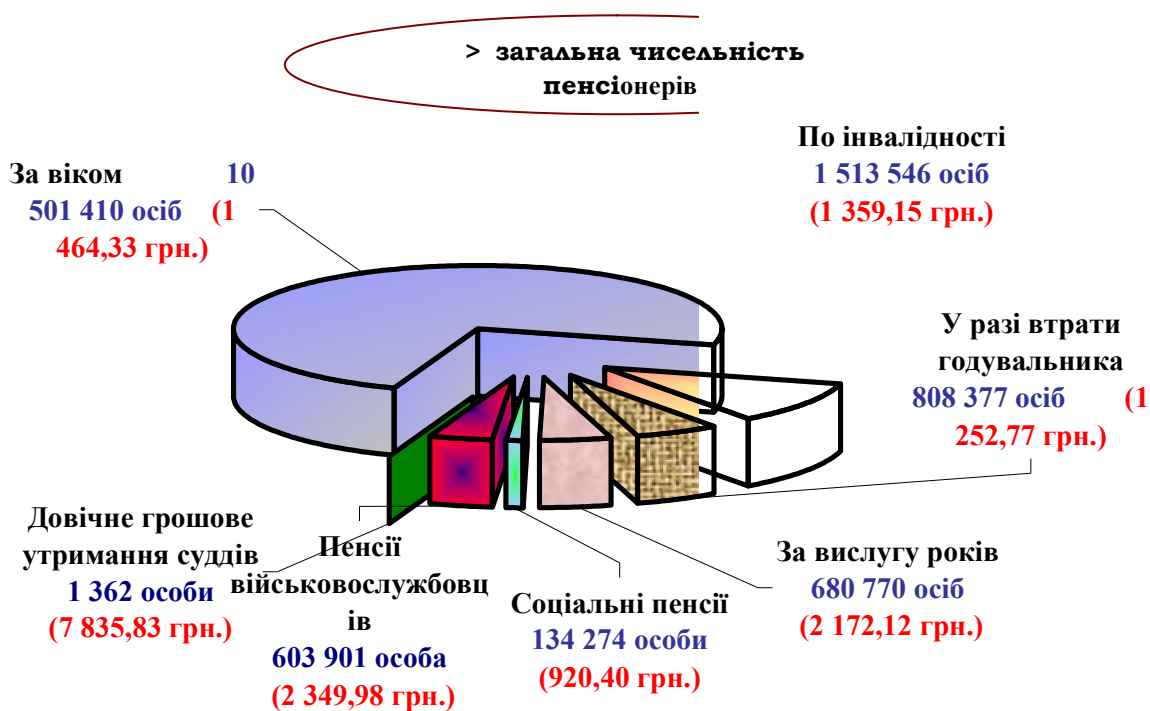

Рис. 5. Розподіл пенсіонерів по категоріях та розмірах призначених пенсій (станом на 01.01.2013 р.)

Інформаційне джерело: [7]

Також у солідарній системі надаються соціальні послуги за рахунок коштів Пенсійного фонду, до яких належить допомога на поховання пенсіонера. Середні розміри пенсій за категоріями значно різняться (рис. 5).

Таким чином, основними проблемами пенсійної системи є: збереження дефіциту страхової пенсійної системи; зниження коефіцієнта заміщення та підтримка мінімальних соціальних гарантій.

На основі вищенаведеного, при модернізації пенсійної системи важливо врахувати: реальний стан справ в системі соціально-трудова відносин; принципи соціальної справедливості та солідарності у поєднанні з принципами особистої відповідальності і субсидіарності; підвищення гнучкості праці та посилення диференціації заробітної плати.

У зв'язку з зростанням чисельності пенсіонерів важливим завданням є забезпечення гідного рівня життя пенсіонера за рахунок його власних пенсійних накопичень, зроблених в період його активної діяльності. Також як перспективний захід є стимулювання персоналу за рахунок корпоративних програм недержавного пенсійного страхування.

Нормативний вік виходу на пенсію у західних країнах давно вийшов на рівень 65 років і розмір трудової пенсії в країнах ОЕСР досягає 50-70 % середньої заробітної плати (в Україні біля 40%) і рівень дожиття до пенсії набагато вищий у порівнянні з Україною. Розвинені країни підвищують пенсійний вік тільки тоді, коли абсолютна більшість населення (а не окрема частина) доживає до реалізації своїх пенсійних прав у повному обсязі.

Висновки. Важливо звернути увагу на те, що посилення страхових принципів пенсійної системи передбачає поетапну реалізацію комплексу, що містить коротко- і довгострокові заходи. Короткострокові заходи включають: регулювання тарифної політики; ліквідацію всіх занижених тарифів, регулювання величини пенсійних виплат.

Але все ж таки основну увагу необхідно зосередити на державному регулюванні розвитку пенсійної системи, що полягає в управлінні зовнішніми по відношенню до неї факторами, створенні сприятливих макроекономічних і демографічних умов. Державне регулювання зовнішніх чинників повинно включати:

- поліпшення охорони здоров'я та профілактики захворюваності з метою скорочення високої смертності;
- підвищення народжуваності та зниження смертності, що сприяє зростанню чисельності працівників, за яких сплачуються страхові внески;
- заходи щодо скорочення тіньової економіки;
- збільшення заробітної плати, що в умовах демографічної кризи дозволяє забезпечити високий рівень пенсій у майбутньому;

- зростання зайнятості, створення нових робочих місць .

Це повинні бути основні заходи щодо стабілізації пенсійної системи у майбутньому. Також необхідно розвивати фінансовий ринок, для того, щоб у майбутнього пенсіонера було декілька джерел надходження фінансових ресурсів (нерухомість, участь у активах, недержавне пенсійне забезпечення). Тому в умовах зростаючого демографічного навантаження та фінансового дисбалансу Пенсійного фонду підвищення соціального захисту пенсіонерів є одним з головних завдань в сучасних умовах.

Використані джерела інформації:

1. Козак Г.І. Обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування як пріоритетний напрямок пенсійної реформи / Г.І. Козак // Наука й економіка. – 2012. - № 1 (25) / Електронний ресурс / [Режим доступу]: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2012_1/043-049.pdf
2. Global AgeWatch Index 2013 Insight report / Електронний ресурс / [Режим доступу]: https://dl.dropboxusercontent.com/s/midcmuh3t09r0kj/Global%20AgeWatch%20Index%20Insight%20Report.pdf?token_hash=AAHwy2xmbr1sxquwcYHMzsbfm5MBqg0ZtllWS3mgks6pHg&dl=1
3. Пенсійний вік: іноземний досвід та вітчизняні реалії. аналіт. доп. / О.П. Коваль. – К.: НІСД, 2013. - 37 с. / Електронний ресурс / [Режим доступу]: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/pens_vozrast-e0371.pdf
4. Рад Н. Соціальна справедливість як фактор розвитку пенсійної системи України / Н.Рад // Економіка. - № 1 (115). - січень-лютий 2012 р. /Електронний ресурс/ [Режим доступу]: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/skhid/2012_1/20.pdf
5. Постанова КМУ від 8 лютого 2012 р. № 69 Київ Про бюджет Пенсійного фонду України на 2012 рік /Електронний ресурс/ [Режим доступу]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/69-2012-п>
6. Постанова КМУ від 11 березня 2009 р. N 235 Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2009 рік /Електронний ресурс/ [Режим доступу]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/235-2009-п>
7. Офіційний сайт Пенсійного фонду України /Електронний ресурс/ [Режим доступу]: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/index>